

ՄԱՆՐԱՎԷՊՔ

ՄԱՀՏԻ ԵՄԻՈՐԴ ՄԸ

Թէպէտ և Մահտի իր յաղթական արշաւանաց մէջ քիչ մ'առնեն կանկ առած համարուէի, սակայն Հարաւային եգիպտոսի համար միշտ սպառնալիք մ'է։ Սուտանի անապատներէն ելնելով՝ ոմանց աչքին առջև խաբեբայ մը և այլոց մարգարէ, յաջողեցաւ իր կուսակցաց թիւը բազմացընել, կարգաւորեալ բանակներ ցրուել, խորտակել, և էրոպիոյ ամենէն զօրաւոր իշխանութեանց մին տաղնապի մէջ ձգել։ Անշուշտ անհաճոյ պիտի չըլլայ իրմէ առաջ երեցած նմանօրինակ անձի մը, ովքէր անհերքորդ դարու մէջ երեցած Մահտիի, և անոր ունեցած յաջողութեանց և կրած ձախորդութեանց՝ համառօտ պատմական ծանօթութիւն մը, որոնք մեր օրերը երեցած Մահտիի հետ ունեցած նմանութիւններով կարծես թէ ժամանակակից դիպուածի մը յարգը կ'առնուն։ Վասն զի թէ միջոցներն և թէ յաղթութիւնը նոյն կերպարանքը կ'ընծայեն մեզ, նոյն հետաքրքրական է արգարե Շէխ — Օղան — Օղու անձին կենաց նկարագիրն, զոր կը քաղենք Նոր Հասնիսիմ (Nouvelle Revue) մէկ յօդուածէն, և որոյ համար հրատարակողն կը հաւատարմացնէ՝ թէ Դուրիի գիւնաններէն և ընտանեկան յիշատակագիրներէ հաւաքուած է։

Մարտի ամիսն 1785 տարւոյն մէջ, Տանկաց Ռամադանին, որ ինչպէս ծանօթ է՝ հռչակաւոր ամիս է պահոց և զրկմանց իրենց բովանդակ կրօնակցաց, Ամատիա՝ Գրգաստանի փոքրիկ քաղաքին մէջ՝ կարգէ դուրս մարդմ'երեցաւ, բարձրահասակ, և դիմօք պատկառելի։ Կանաչ ապարօշն՝ զոր կրելն օրէնագրին սերունդին միայն յա-

տուկ է, կրօնակցաց ուշադրութիւնն կը գրաւէր։ այս ուշադրութիւնս կը դառնար 'ի յարգութիւն և 'ի մեծաբանս՝ երբ կը տեսնէին այն անծանօթ մարդուն երկար առնն մկրկիթներու մէջ աղօթից պարապելը, ծոմապահութիւնն և խստակրօն վարքը։

Ռամազանի վերջին օրը նորեկ օտարականն կը սկսի ձայն բարձրացընել իր հաւատակցաց ժողովոյն մէջ։ Կը ներկայացընէ ինքվիքը Մահմետի առաքեալ մը, որոյ յանձնուած է ճշմարտութեան ճամբէն հեռացած մալիմանները դարձնելու պաշտօնն, և ինքն նոր զուրան մը կը քարոզէ 'ի 24 յօդուածս։ Ամատիայի բնակիչներն առանց զինքը ճանչնալու, առանց գիտնալու և ոչ իսկ ծագումը, այլ սոսկ անոր կրակոտ ճարտարաբանութենէն յափշտակուած՝ նոր մարգարէին ձայնին կը հպատակին։ և 1785 ապրիլ 20ին՝ բազմութիւն մարդկանց կ'արշաւեն Փոքուն Ասիոյ տիրապետելու։ — Պիլիվիլ՝ իր 20,000 բնակչը և Մուշ՝ զօրաւոր քաղաքներն առնուեցան կամ անձնատուր եղան։ Պարտիոց հետ առնէն տեղ իր սովորական կերպովը կը վարուէր։ իր աշխարհակալութիւններն և յաղթանակներն ապահովելու համար՝ թրէ անցընել կու տար զանոնք՝ որ հետը չէին ուզեր միաբանիլ։

Ամարջ Գիւրախտուն իրեն հնազանդեցաւ։ Ալիբըխայի 30,000 բնակչը՝ 6,000 տոմիկ զօրաց պահպանութեան տակ էին։ Էրզրում՝ ալ նմանապէս մարգարէին ձեռքը կ'իսկնայ, որ այն առթիւ Մամուռը կամ Թաղթական սկսաւ կոչուիլ։ յետ որոյ Սեբաստիոյ և Զմիւռնիոյ վրայ արշաւեց։

Օսմանեան Դուռն այս Մանսուրի կա տարած ամէն յաղթութիւնները լսելով՝ իսկոյն դեսպաններ ուղարկեց առ նոր մարգարէն, որ զգուշութեամբ ընդու-

նեցաւ զանոնք՝ առանց իսկ անձնամա-
տըն լինելու, յայտնելով իւր դիտմուն-
քըն և փառասիրական նպատակներն:
Իսկ երբ անզոյշ էֆէնտի մը ձայնը
բարձրացուց՝ Սուլդանին իրաւունքները
պաշտպանելու, Մանսուր՝ մէկէն զինքը
'ի ցից հանել տուաւ, և գլուխը Սուլ-
դանին ուղարկեց: Իսկ ինքն Սուլդանն
զեապալն մ'ուղարկեց փոքուն Ասիոյ
յաղթականին սիրտը վաստակելու,
խոստանալով անոր ամէն ուզածն ը-
նել: Յաջողեցաւ Սուլդանն իր դիտմա-
նը մէջ, և Մանսուր դէպ 'ի կովկաս
արշաւեց 'ի պատերազմ: Ափրաքսին
ռուս զօրավարին առաջին անգամ յաղ-
թելով՝ մեծ պատերազմ մ'ըրաւ. բայց
Ռոգէվիքին և Ափրաքսին միացած՝ Ման-
սուրի յաղթեցին: Զորս տարուան մի-
ջոյ 1787-1791 փոփոխակի յաղթու-
թեամբ և պարտութեամբ անցաւ: Սա-
կայն բաղդի փոխուին՝ կուսակցացը
վրայ ձախող ազդեցութիւն մը կ'ընէր.
վասն զի այս Մանսուրի կարծուած նա-
խախնամական առաքելութիւնն վրայ
տարակուսելու պատճառ կ'ըլլային:
Մանսուր տեսնելով իւր անյաջող բաղ-
դը, յետին փորձ մ'աւ ըրաւ պատե-
րազմի. յաղթուեցաւ ու գերի բռնուե-
ցաւ: Կատարինէ կայսրուհին վեհանձ-
նութեամբ խնայեց իր կենաց. տուաւ
իրեն զՍոլովէյ 'ի բնակութիւն, և հա-
րիւր հազար Ֆռանգ տարեկան ռոճիկ:

Մանսուր հինգ տարի հոն անցուց
վաճիքի մը մէջ: Իր մահուան օրն՝ 15
սեպտեմբեր 1798, առ ընտանիս նա-
մակ մը գրեց՝ այսպիսի ստորագրու-
թեամբ. Եղբայր Յովհաննէս Մկրտիչ
Պօէքքի, Քարոզչաց կարգէն: Վասն զի
մահմետական կրօնից կարծեցեալ այս
վերանորոգիչն՝ մահմետական չէր վեր-
ջին ատեններս 'ի Դուրին գտնուած
յիշատակարաններէն կ'իմանաիք այս
անձին բազմարկած կենալը՝ որ մա-
հուան անկողնոյն մէջ Յովհաննէս Մը-
կրտիչ Պօէքքի ինքզինքը կ'անուանէր,
և իր քիւրտիստանի աղանդաւորներէն
կը մեծարուի տակաւին՝ Շէխ - Օղան -
Օղլու անուամբ:

Յովհաննէս Մկրտիչ Պօէթթի, որ
1743 յունիս 2ին՝ Մոնֆերրադոյ գա-
ւառին Բիածմանոյ քաղքին մէջ ծնաւ,
կրկին ամուսնացեալ 'նոստրի մը որդի
էր. և 15 տարուան եղած ատեն՝ իր մօ-
րուին անտանելի վարմունքէն վշտա-
ցած՝ Դուրին փախաւ. Դուրինէն Մի-
լան գնաց, ու հոն զինուոր գրուեցաւ:
Օր մը խեղճին եկաւ Քրեմնի քաղաքն
երթալ՝ զինուորական պաշտօնակալի
նշանազգեստով. հոն բաւական առեւն
հաճոյից կեանք մ'անցընեցէն վերջը,
մտածեց որ դժուարին էր իրեն ալ Մի-
լան դառնալ, ուր վերակացուք կրնային
զինքը խստիւ պատժել փախստեանն
համար. ուստի Պոհնմիս անցաւ: Հոն
ծանօթացաւ այլոյ մը՝ հարուստ ըն-
տանիքէ, ուղեց հետը կարգուիլ. այ-
լոյն ծնողքն 1500 Ֆիորին տալով առ
Պօէթթի՝ հազիւ կարողացան խափանել
իրենց անհաճոյ այդ միութիւնը: Սոյն-
օրինակ դիպուածի մ'ալ Ստրասպուր-
կի մէջ հանդիպեցաւ. կանոնիկոսի
մը քեռորդոյն աչք կը ձգէ. աղջիկն՝
այս շուշլ և զեղխ Տօն ժողանդ գոհ
ընելու համար, բարեմիտ կանոնիկոսին
գեղեցիկազարդ տունը բան չխողուց:
Զգոնամիտ մարդն տուաւ առ Պօէթթի
թէ անցագիր և թէ քսակ մը ոսկոյ,
որպէս զի տնէն հեռացընէ զինքը: Ե-
լաւ Պօէթթի անկէց ու Բիածմանոյ իր
հայրենիքը դարձաւ, ուր երկու տարի
անցուց: Հոն ալ ուզեց ամուսնանալ՝
ազնուատոհմն ընտանիք մը խաբելով:
Բայց իրիկուն մը իր սիրելոյն տնէն
դառնալու տեսն՝ հրացանի թնդիւն
մ'եկաւ ականջին. սոյն դէպքէն վախ-
ցած՝ այս տեղս ալ վտանգաւոր տե-
սաւ, և հեռանալով՝ սկսաւ դարձեալ
աշխարհէ աշխարհ քալել:

Քսան մը նման պատահարներէ վեր-
ջը՝ Լորեքոյ կը հասնի, ուր անակնկալ
փոփոխութիւն մը կ'ըլլայ վրասն. կ'ու-
զէ պատուաւոր քաւութիւն մ'ընել իր
անցեալ խառնազնաց վարուցը, ու քա-
հանայ ձեռնադրիլ: Եւ իրաւցընէ 1763
յունուար 25ին Հռաւեննայի Դոմինի-
կեանց վանքը մտաւ: Հինգ տարի վա-

նականք չինուեցան իւր եղբայրսիրա-
կան և խստամբեր վարուց բարի օրի-
նակներէն. և ապա ուղարկուեցաւ 'ի
Մուսուլ, յարեւելս՝ որոյ պատրանաց
ենթակայ եղաւ. վասն զի հոն ալ այլ
և այլ զէպքեր անցան գլխէն: Ի լադ-
դաքիէ՝ փախի մէջ էր օր չըլլայ թէ
զինքը ցից հանն զայլադենս հայհոյե-
լուն համար: Ի Պիլէճիք՝ փաշային աղ-
ջիկն ազատելուն համար, փաշան ե-
րախտագիտութեամբ լցուած, ուղեց
որ իր աղջիկն ասոր հետ կարգէ. Պօէթ-
թի զէմ կեցաւ. փաշան զայրացած
սկսաւ սպառնալ. « Կամ կարգուիլ,
կամ ցից »: Այն ատեն Պօէթթի ստի-
պուեցաւ փաշային ախոռին պահա-
պաններէն մէկը կաշառել, և իր ձին
նստած՝ փախիլ: Մուսուլի մէջ ալ
իր կրօնական խստապահանջութեամբ՝
քիչ ատենէն թշնամիներ ունեցաւ: Ի-
րեն ու Պաղտատու եպիսկոպոսին մէջ
անհամաձայնութիւն մը ծագելով՝ բա-
նադրուեցաւ:

Պօէթթի կատղած՝ թողուց հրաժա-
րեցաւ իր եկեղեցական կարգէն. և
իւր վառվռուն երեւակայութիւնն թեւա-
զիր եղաւ մեծ խորհրդոյ մը. ոտքի հա-
նել բոլոր փոքուն Ասիոյ բնակիչներն՝
նոր կրօնք մը քարոզելով: Անկէց եղաւ
որ չըլմիլի բախտախնդիրն յանկարծ
փոխուեցաւ ու կարծես թէ հանճարեղ
անձ մը դարձաւ: Շատ տարիներ ամ-
բողջ փոքր Ասիա և Պարսկաստան պը-
տըտեցաւ, ու գլխաւոր քաղաքաց մէջ
ընելիք գործին յատակագիծն մտքովը

չինեց, ինչպէս՝ Տրապիզոնի, Էրզիրու-
մի, Կարսի, Ախրլցխայի, թիֆլիզի, Պաղ-
տատի և Դամասկոսի: Սակայն զեռ գոր-
ծադրութեան ձեռք չղարկած՝ Պօէթ-
թի սկսաւ գեղելիլ իւր խղճէն. կու-
զէր Հոռոմոյ մօտենալ, ու Դոմինի-
կեանց մեծաւորէն թողութիւն և նե-
րողութիւն խնդրել: Մեծաւորն հաւա-
նութիւն տուաւ, և Պօէթթի դարձեալ
թրինոյի վանքը մտաւ: Սակայն հոն ալ
իր բնակութիւնն երկարատև պիտի չլի-
նէր: Տարիէ մը վերջը ստիպուեցաւ
բուռն դիպուածի մը պատճառաւ ան-
կէ ալ փախիլ: Իր ճառերէն մին՝ վան-
քին առաջնորդին մոլորական երեցած
էր. « Բու ճառդ հերետիկոսութեան
հոտ կը բուրէ », ըսաւ իրեն ցուրտ կեր-
պով մը: Պօէթթի կատղած՝ յարձա-
կեցաւ առաջնորդին վրայ, և եթէ ու-
րիշ կրօնաւորք վրայ չհասնէին՝ անշուշտ
խեղդէր պիտի զինքը:

Անկէ վերջը նորէն ձեռք զարկաւ
Պօէթթի իւր թափառական կենաց,
Գատիչէի, Լոնտրայի, Համպուրկի և
Պետերբուրգի նաւարանաց սոյցելու-
թեան ելաւ. 'ի Պօլիս՝ մտերմացաւ թա-
պէպ լապիս անունով հարուստ պարս-
կին հետ. յանձնեց անոր կէս միլիոնի
զէնք և պաշար Սինոպոլ համար: Բե-
տոյ առ ժամանակ մի աներեւոյթ եղաւ,
և այս ժամանակիս մէջ պատրաստուե-
ցաւ ներկայացընելու այն անձին մա-
սը՝ որ երևեցաւ 1785ին մարտի մէջ Ա-
մատիայի բերդը: Մնացածն արդէն իսկ
ծանօթ է նախընթաց պատմութենէն:

ՓՈՒՐԻԿՆ ԻՒՈՆԷ

Աղբատ փոքրիկ աղէի մը՝ Բրետանիոյ հիւան-
դանոցի մը դուռը կը զարնէ:

— Բացէ՛ք, կ'ըսէ հեծելըլալով. մայրս կ'ու-
զէմ տեսնէ՛:

— Կորուսէ գատարկապորտ, կը պատասխա-
նէ անհամբեր դռնապանն: Շուտ, շարժէ, մէկ:

գի կեցիր, թող որ անցնի մեռելոց սայլն:

— Մայրս տեսնը, հարցուց աղէին սայլա-
պանին, որ կ'ընէր հիւանդանոցէն: Իսկ կա-
ռավարն՝ որ կին մ'ունէր և երկու աղէի իւր-
նէին տարիքով՝ զթաց վրան, և գիրկը առնելով՝
ըսաւ:

— Ո՛րչափ ժամանակ է՝ որ մայրդ հիւանգաւոց մահեր է :

— Երեք օր հազիւ կ'ընէ :

— Ի՞նչ է անուանն :

— Եղէ՛նանա :

— Հասկըցայ . ինքն է , 19 Թուական ունեցողն է : Լաւ ուրբա՛ն , սիրելիս . քաջախրուէ , վասն զի մայրդ աղէկն է , բայց երկար ձամբորդութեամբ մեկնեցաւ :

— Ո՛րչափ ժամանակէն կրնայ գտնուալ :

— Ի՞նչ պիտի երթաս իրեն հասնիս :

— Ի՞նչքա՛ն որ գնացեր է արդեօք . հարցուց արտասուելով մանկիկին :

— Արքայութեան ձամբան բռնէր է ինքն ժա. մանակաւ , աստուածային համակրմութեամբ և համբերութեամբ հոն կը հասնուի :

— Ի՞նչքա՛ն ձամբան չեմ գիտեր :

Խեղճ մարդն չգիտէցաւ , բայց նոր գաղափա. րէ մ'երթնալով՝ աւելցուց .

— Աղթե՛լ գիտես :

— Այո՛ , մայրս ըսե՛լ կու տար ինձ՝ առաւօտ և երկուշաբթի :

— Շատ լաւ : Ուրբա՛ն հիմայ , աղիկս , միշտ շիտակ գնաւ , և երբ տեսնես եկեղեցի մը՝ մտիւր հոն . և երբ մեծնաս՝ ցործ մը գնառէ , արպէս զի կարեւորաւ ապրիլ : Ի՞նչքա՛ն հիմակուհիմայ սղոր. մութիւն ուղէ հարուստներէ՛ն՝ Աստուծոյ սի. րան համար , և եթէ քեզմէ խեղճի մը հանգի. պիտ' օգնէ իրեն . մնացածը աստուածային նա. խախտմութիւնն կը լցացընէ :

Կառապանն որք աղիկան ձեռքը գնելով դա. հեկան մը՝ զինքը գետին դրաւ և ըսաւ .

— Միշտ շիտակ , միշտ շիտակ քալէ :

Իսկ իւնէն անշարժ կեցաւ , ընկերելով նա. յաւածքով յուզարկատուութեան սայլին՝ որ գտնդապնութեամբ կը հեւանար իրմէ :

— Արքայութեան ձամբան , ըսաւ ինքն իրեն , միշտ ուղիւ և շիտակ է : — Խեղճ աղիկն քալէջ՝ որչափ ուղիւ կը բաւեր . և իրիկուան գէժ . քաջ. օթեկայ գաշախ մը մէջ գտնուելով՝ հանգչեցաւ խուրձ մը խոտի վրայ , երեկոյանն աղօթք ընէ , լէն մ'երթը : Երբ քացաւ աչքերը՝ քնութիւնն ալ իր հետը կ'արթննար . Թաշուքը կ'երգէին , Ժա. ուոց տերեւն՝ առաւօտեանն թէթեմ հողմով կը շարժուէր , և շրթակայ գիւղերու գեղջուկներուն ուրախական երգերն կը լսուէին , որ կ'երթային գաղափար աշխատելու :

Եւսա իւնէն , և իր փոքրիկ ձեռքերով շակեց գեղձանիկ մաշտը , լուաց երեսը՝ մօտ առաւա. կէ մը , և առաւօտեան աղթթին առ Աստուած ուղերթնելով՝ բուսիկ ոտքերով , ուրբան և գոհ ձամբայ ինկաւ : Պարզեւ ընդունած դրամէն գեռ իննսուն հարիւրչեայ ունէր քովը : Առաջին ե. րեք օրուան մէջ ձամբան առաջ արարաւ առանց բնաւ գոժուարութեան . բայց առաւօտ մը ար. թըննալով՝ երեք ձամբայ քացուեցաւ առիւն , և չգիտնալով որ ձամբով երթոյ՝ սկսաւ լայ :

Մարդ մը կ'անցնէր անկից . իւնէն առաջ վա. ղէլով ազդագկեց .

— Աստուծոյ սիրուն համար , ցրցուր ինձի արքայութեան ձամբան :

— Արքայութեան . . . չեմ գիտեր , չըլլայ թէ Գեղջրուտ անկնոջ պանդոկին ըլլայ :

Մարդն կատակելով և երգելով առաջ ան. ցաւ : Իսկ իւնէն արանց և կանանց նոյն հարց. մաւէքը կ'ընէր . վերջիններս մէկն պատաս. խանեց .

— Այո , բանը Տէր Ժողովրդապետին հարցուր :

— Ո՛ւր կը բնակի , ըսաւ , աղջիկն :

— Կը տեսնեն այս զանգակատունը . հոն կը բնակն :

— Խեղճ աղաթին վաղեց շուտով դէպ 'ի ե. կեղեցին :

* * *

Սոկոյն իրմէ քիչ հեռու՝ լոյց ցաւոց տաք. նապակից հառաչանք մը , և մէկէն կեցաւ : Տե. սու ծեր մը , Ժած կուած հնոսի զգեստներով , և կեկած՝ փոսի մը մէջ . խեղճ ծերն կոյր էր :

— Ողորմեցէք ինձի , քրիստոնէալք , կ'ըսէր գողգոթալով և տխուր ծայրով : Իւնէն ձեռք առաւ իրեն , և Թեպէտ տկար էր օգնութիւնն , բայց դարձեալ կրցաւ ծերն ելնել փոսէն : Իարձաւ չորս կողմէ կոյր աչքերը , առանց ըլ. րացման , և առանց լուսոյ՝ դէպ 'ի արևուն կող. մը , և գաւառալով աղջկան՝ ըսաւ .

— Ո՞վ ես դու :

— Փոքրիկ իւնէն եմ :

— Ո՛ւր է մայրդ :

— Կ'երթամ հասնելու իրեն . ինքն արքայու. Թիւն պնացեր է : — Ժպտա մը տեսնուեցաւ ծե. րուն շրթանց վրայ : Իւնէնի ծայրն՝ իրեն տարի. քը գուշակել առւեր էին ծերուն . իսկ իր պա. տախանն՝ իրեն անմեղութիւնն ու պարկեշտու. Թիւնն յայտնած էին : Փոսին եղբւրք նստած՝ կոյրն և որք աղիկին՝ մեկմեկու կը հաղորդէին իրենց տխուր պատմութիւնը : Մէկը շատ նե. րուցիւն կրած էր , և մեկայն սկսած էր առանց գիտնալու ցաւոց ձանապարհն երթալ :

Մարդիւրին , այս էր ծերուն տնունն , իր Ծը. ներկինն ցաւոց որս եղած էր : Կոյր ծնո. լացմէ՝ կոյր ծնած էր , իւր հայրն հօթք որդիք ունեցաւ , և ամէնքն ալ աշխարհ եկան առանց տեսնելու և վայելելու արեւուն լոյսը , վասն զի որդիքն իրենց ծնողաց պէս ծնած էին : Մնողը. նին մեռնելով՝ ետին եղբայրն բաժնուցանեւ և ցրուեցան Վրիտանիոյ այլ և այլ կողմեր : Շուրհն որ առաջնորդած էր մուրեալ ընտա. նեաց , մեռաւ իր տիրոջ գերեզմանին վրայ : Մերն շուր մը գնէր , և Հաւատարմին , այս էր շան ա. նունն , ի շողուց բնաւ զկոյրը : Հաւատարմին ծերուն միակ բարեկամն էր , բայց երկու օրու. ղնէ 'ի վեր մեռած էր , և Մարդիւրին միակ մնաց աշխարհին մէջ , առանց առաջնորդի , ա. ռանց օգնութեան , առանց իր ճշմարիտ և միակ Հաւատարմի բարեկամին :

Երբ Մարդիւրին պատմեց իւնէնի այս իւր վերջին Թշուառութիւնը , բարի աղջիկն առա. իր փափուկ և սղջուկ ձեռքերուն մէջ՝ ծերուն խոշոր և հառա ձեռքերը , և

— Ուշ գիր , ըսաւ , խեղճ ծեր . ես դրախտը կ'երթամ , ուր մայրս ինձի կը պապէ : Որովհե. տե գուն անառարբեր և երթալ այս կամ այն երկիր , ինձի հետ եկաւ : Ձամբան գոժաւոր լէ. միշտ ուղիւ պիտի երթանք . միայն ոչեք է բա.

րի և համբերող ըլլալ, մեկզմեկ որեւէ յանձն կ'առնուաւ։ Ես ձեռքէք կը բռնեմ, և քու Հաւատարմեդ աւելի աղէկ կ'առաջնորդեմ։

Ծերուն աչքերէն արտասուք սկսած կաթիլ, և առաւ աղջկիւր բազկացը մէջ ու բարձրացոյց իւր կոյր աչքերն երկնիքը, և

— Իւսնէ, ըսաւ աղուհի, ծանր բեռ մը յանձն կ'առնուաւ։ Ժեր մը չի կրնար քեզ օգնել, բայց բարի Աստուածն կը սիրէ դժբախտները, և ինքն է որ զքեզ ինձի աւագրկէց, Գու իմ աչքերս պիտի ըլլաւ, և դեռ իմ թնկերս ուժով են, կրնան զքեզ տանել՝ երբ հոգիիս, և յետոյ դու պիտի ըլլաս գրախտին գուռը բացող ինձի։

Աղջիկն, ուրախութեամբ ծափ դարկաւ, բռնեց իր նոր պահապանին ձեռքէն, և մեկտեղ գէպ ի գիւղն սկսան երթալ։

* *

Այս վայրկեանն Մագիւրինի կեանքն երջանիկ կրնար համարուիլ։ Կը հաղորդէր աղջկան իւր պատմութիւնները և այն երբեքն Սրբոց վարքը, Թեպէտ և ինքն արտաքին կերպով բան մը չէր տեսած աշխարհիս վրայ, բայց շատ չար-չարուած, մտածած և ազգածած ըլլալով՝ իր հոգւոյն աչքով շատ բան տեսած էր։ և աղէկ միտքը պահած էր՝ ինչ որ իրեն առջև ըսուած և պատմուած էր։ Իսկ Իւսնի փափաքեցաւ ծերունն պատմածներէն աւելի դիտալ։ Ուսաւ գրել և կարդալ։ Խրճիթէ Խրճիթ, անսկէ անսկ, անէ տուն դաս մը կը խնդրէր։ Երբեք տարի վերջը մեծ վարժութեամբ կը կարդար իր աղօթագիրքը։ Ամէն անգամ նոր նոր կերպեր կը ջանար գտնել՝ գուարճացնելու, զբաղեցնելու և գոհ ընելու։ Իւր սիրելի կոյրը, և շատերն որ զինքը կը տեսնէին, նախ թշուառ ծեր մը կը համարէին, որ իւր եղբոր մասաղ աղջկան ձեռքով կ'առաջնորդուէր, բայց երբ երկուքին պատմութիւնն ալ կը լսէին՝ ամէնքն ալ շատ կը զարմանային։

Հարուստ վարձուոր մը, որ շտա լաւարարոյ կին մը և գեղեցիկ ու կայտառ աղջկներն ունէր, ուղեց իր տունը ընդունել խեղճ կոյր ծերը և անոր առաջնորդը։ Բայց Իւսնէ հասկընաւ, լավ որ ծերն կը փափաքէ այն թափառական կեանքն յառաջ վարել, կ'ըսէր վարձուորին կողմը՝ անոնցմէ հրաժարելով։

Շնորհակալ եմ, սիրելի Յովնանա, շատ շնորհակալ եմ։ պիտի յիշեմ միշտ քու այս հիւրախութիւնդ։ Բայց պէտք է որ ես միշտ այս ծերուն հետ կենամ, որ ինքեմ զատ ուրիշ մարդ չունի աշխարհիս վրայ։ Երբոր պզտիկ ելի, կը կարծէի որ միշտ ուղիւ երթալով երկինք պիտի հասնիր, մար հետ միանալու։ Բայց հիմայ գիտեմ՝ որ դրախտին ձամբան կըրպարսիւրութիւնն և խոնարհութիւնն է։ Ուրիշ ձամբայ չեմ կըրնար բռնել, անոր համար կը թողուամ զձեզ։

— Բայց դու պիտի գտնանաւ, Իւսնէ։

— Աստուած միայն գիտէ, ըսաւ աղջկին։

Իւսնէ տառուկեք տարուան կար այն տունէ։ Գիւղի մը եկեղեցւոյն մէջ ընդունեցաւ իւր առաջին հաղորդութիւնը, սպրմութեամբ կ'ապրէ՝ կը կաշխատէր։ Ճամբէն քաղելու ժամանակ կը մաներ։ և իրեն ու ծերունն աղքատիկ ապրուստը կը շանէր այն մանածոյ նիւթէն և իր կարծիքն վաճառելով։ Վեց տարիէ ի վեր ճըշգրիտ կը պահէր իւր խոտմուռնը, և կը հսկէր կոյր ծերունին վրայ, սիրելի մօր մը պէս՝ որ կը խնամէ իւր տրամօքն մանուկը։ Առաւօտ մը աւթը թռչաւ ծերն՝ սովորականն աւելի տկարացած, բայց սակայն ուղեց ձամբան առաջ տանել։

— Ի՜նչ երթանք, հարցուց Իւսնէ։

— Յ՝ անխայի անակը, ըսաւ ծերն։

Տանուհինք որ պէտք եղաւ՝ որ ձանապարհորդք հոն հասնին։ Բարի Յովնանան շատ գոհ եղաւ զերեսը տեսնելով։ Բայց նաև կը զարմանար։

— Իտրի եկար տունս, Մագիւրին։

— Ժամանակն էր գալու։ վասն զի ձամբան ընդեր է։

Իրկուսան գէմ, խեղճ ծերն տոչորել ջերմէ մը կ'այրէր։ Մէկէն ժողովրդապետն կանչուեցաւ, Լիւսնիդ մեծ անկողնոյ մը մէջ դրուած էր տենեկի մը մէջ, որ զարդարուած էր նոր գաւառեօք։ Իւսնէ լալով ծուռը գրած կը կենար օրհասականին քով, և ուժով սեղմելով ձեռքը՝ կրկին և կրկին անգամ կ'ըսէր։

— Մագիւրին, հայր իմ, մի թողուր զիս։ Ուրեմն միայն պիտի մնամ աշխարհիս վրայ։

— Փոքրեկ Իւսնէ, այն եւր վրաս հոգ տալու, քու վրայ ալ հոգ պիտի տանին։ Աղէկ ձամբու մէջ ես, ստալ տար ձամբադ։ Աւելցի հոս մեծել, վասն զի այս տանը մէջ բարեբախտաբար անձինք կ'ան՝ որ զքեզ կը սիրեն։ Ես վերջը հասեր եմ, բարին Աստուած ոյժ տայ և օգնէ ինձի՝ որ վերջին քայլս ալ կարենամ կատարել։

Մագիւրինի մահուան տաղնային մեղմիկ և խաղաղ եղաւ։ Ուրիշ ցաւ չունէր, բայց էթէ իր փոքրիկ աղջկիւր թողուցն ցաւը։ Յովնանան և անոր այրն՝ կ'ապահովէին զինքը՝ որ իրենք Իւսնէի հօր և մօր տեղ պիտի ըլլային։ Բարի ժողովրդապետն օրհնեց զօրհասականին, օրհնեց անոր հետ նաև զվշտուցնող աղջկին։

— Մնաւ բարով, Իւսնէ, ըսաւ հոգեվար ծերն նուազ ձայնով, միաս բարով, Իւսնէ։ Կ'երթամ գտնելու մայրք, և կը խօսիմ վրայ։ Եթէ կարենամ՝ կու գամ իմացնելու քեզի թէ երկուքս ալ երջանիկ ենք երկնիքը։ միայն թէ դուս առաքելութեան և բարեպաշտութեան ձամբուն մէջ միշտ սփռել երթաւ, Իւսնէ, աղջկիս, համբուրէ զիս . . . Տէր ժողովրդապետ . . . ահաւասիկ վերջը . . . ես ալ կոյր չեմ . . . մեծ լլցս մը կը անանեմ։

Վերջոց գլուխը, տարածեց բազուկները, վեր առաւ աչքերը, և « Ի՜նչ, արքայութիւն, արքայութիւն » . . . ըսաւ և մեռաւ։

Ի ՍՇԵՆԼՈՒ ՊԱՏՐԱՍՏԱԾ ԲԺԻՇԿ ԻՐԸ

Անգղիոյ Կաղաքովա քաղաքին մէջ բարեմիս բժշկի մը կար, որոյ անունն էր Կրասարեաբի։ Այս բժիշկն թէ՛ ստամոքսը թէ՛ սկզունիները աշխուժութեամբ գործածելով՝ այնչափ գիրացեր էր՝ որ առանց չափազանցութեան՝ բարեկենդանին մէջ մորթուելու պատրաստուած զոհի մը երևոյթ ունէր։ Յայտնի է որ խեղճ բժիշկն այսչափ գէր լինելով՝ չէր կտրող սանգուզնեւորէն վեր ելնել և ոնէ տուն պարտել, որով կարենար սակաւ մի գրամ շահել, և հանդիստ կենաց անցընել։ Բայց շատ ետեւէ լինելով՝ վերջապէս քաղաքին խնեմանոցին մէջ իբրև բժիշկ ընդունելի եղաւ։ Այն օրէն ՚ի Գարկաբ Կրասարեաբիի ոսկեթէօրեհ հիւսեցին, որ ուրիշ պարագայմը չունէր, բայց թե՛ գիտնող թէ՛ օրը քանի՞ մտաւ գիրնոր։ Իսոյց աւաղ որ այն ջինջ և պայծառ օրերն՝ սև ամպերով պիտի նսեմանային։ Կաղաքովոյ հիւանդանոցին խենթերուն պատահեցաւ բան մը, որ նաև հիւանդանոցին մէջ չէզոք ողջբուռն ևս կը պատահի։ Այսինքն իմացան՝ որ իրենց խմած գինւոյն մէջ աւելել ըսուր կար քան թէ գինի, և ապուրին մէջէն՝ մօի հոտ անգամ չէր գար։

Յայտնի է՝ որ քանդաւանին զուր տեղը չէր, վասն զի իրենց արտաքին նիհարութիւնն ալ կը վկայէր։ Մինչեւ ընդհակառակն զիրենց հոգացող բժիշկն՝ երթալով օրէ օր կը հասոմար։ Խենթերն մեկուն կը գիմեն, միսին կը գիմեն, աղաղակ, տրտունջ, գանգատ, վերջապէս ճարերնին կը հասնի։ Վաղէցին մեծ քաղմութեամբ խոհանոցը, կաթնային բերանը բացին, և տեսան որ մէջը ոսկորէ զտաւ ուրիշ բան չկայ, այն ատեն ապտամբեցան։ Խոհարարն և պնակ լուացողներն շուտ մը փախան և վազեցին օգնութիւն կանչելու։ առաջին գիմացնին ելնողն եղաւ Կրասարեաբի, որ նոյն օրուան երկրորդ խորտիկը կը կաններ, և հանգիպածը պատմելով՝ հրաւիրեցին զինքը ՚ի խոհանոց իջնելու և կարեկէ կ'ածեն չափ՝ խենթերուն խեղք գլուխնին բերելու։

Կրասարեաբի որ զԺախտութեամբ գեռ նոր յաբեր լիացեր էր վերջին պատառով, ընդունեցաւ հրաւերը, և քնաց։ Տեսաւ որ խենթերն չափէ դուռն հնոցը վառեր էին, վրան ալ ամենէն մեծ կտրուած գրամ էին՝ որոյ մէջ ջուրն ստառիկ կ'եռար, և իրենք ալ մեծ աշխուժութեամբ խոհանոցին մէջ հաւ և կամ մօի կտոր մը կը փնտռէին։ Ըրին մէջ նետուելու համար, որպէս զի իրենց գիտցած ապուրը եփէն։ Բայց ուղածնին չգտնելով՝ կատաղութիւննին աւելի շարժացեր էր։ Ճիշդ այս ատեն հասաւ սկսած

բժիշկն։ Զայն տեսած՝ մերթնէն ումնէն աւելի խենթն, և է՛հ, աղաղակէ, սիրեցեալ որդեանը, ինչու համար հաւ գտնելու ետեւէ ենք։ ահա մեր բաղնի հաւերուն հայրը զրկեց մեզի ։

— Աղնիւ, շատ աղէկ, պոռագին միւսներն, և սկնթարթի մէջ բժիշկին չորս կողմը ժողովեցան, և զինքը շոյելով՝ ինչ ուրախութիւն, կ'ըսէին, ինչպիսի համեղաճաշակ սեղան պիտի ընենք հիմայ։ կեցցէ՛ բժիշկն, կեցցէ՛ մեր ազատարարն։ — Եւ քաշելով քաշկուտելով խեղճ Կրասարեաբին մէկ վայրկեանի մէջ կաթնային ք՝ լ բերին։ Ողորմելին արևան քրտինք մտած և զորհուրած՝ կ'աղաղակէր։ Իսոյց, եղբարք իմ, բարեկամք, որդեակք իմ, վայրկեան մը, էր կու խօսք ։ . . . Մտիկ ըրէք, ձեզի ողջ հորմ մը բերել կու տամ։

— Ա՛հ, մեզի նախատինք է այդ, պոռագստանդնեցին խենթերն։ Բժիշկն հարկուր հորթ կ'արժէ։ Լապա, վեր։

— Ա՛յ, խօսք մը . . . խոց մը բերել կու տամ ձեզի։

— Ինչ խոց . . . բժիշկն շատ համեստ է, ինքզինքը խոզէն վար կը համարի։ Ետտ, չոտտ, հապա կաթնային մէջ։

Բժիշկն արդէն իսկ եփած, խաշուած կնիսը համարուելու եղն քորտնիք պէս մարմնոյն չորս կողմէն դուրս կը Ժորէր։ Բայց վտանգին մերձաւորութիւնն՝ բժիշկին գանկէն իմաստուն մտածութիւն մը հանեց, ինչպէս Աթենաս Արամազդայ գլխէն. «Իարեկամք, ըսաւ, յետին խօսք մը ըսեմ. որովհետեւ զիս ուտելու համար եփել կ'ողգէք, ես չեմ փափաքիր որ իմ մտով չի նուած ապուրեն ձեզի քնտա հասնի։ Վասն զի բժիշկ լինելով՝ միշտ գեղեր, և թունաւոր դեղեր վրաս կը կրծէ, և թե՛ զիս այս զգեստներով եփեք՝ կարելի է մեռնիք։ Քիչ մը սպասեցէ՛ք՝ մինչև որ երթամ զգեստներս հանեմ։

— Ետտ լաւ, ինչ աղէկ մտածութիւն, աղա, զակեցին միարեան։ Եւ ճամբայ բացին որ կարենայ անցել։

Կրասարեաբի ստուերի պէս դռնէն անհետացաւ. և կ'ըստէ՛ թէ՛ կնիսը մէջ երբեք այնչափ չէր վազած, և չարունակեց ընթացքը նոյն արագութեամբ, առանց կենալու, մինչև որ հիւանդանոցէն շատ մը կրցաւ հեռանալ. և մէկ մ'ալ հոն չգարձաւ։ Այս դէպքս այնպիսի յուզումն պատճառեց խեղճին ստամոքսին մէջ, որ քանի գնաց նիհարեցաւ. այնպէս՝ որ թե՛ այսօր մէկն զինքը տեսնելու լինի՝ սակափորիչ ըլլալ կարծեմ, և որ արձակ համարձակ քաղաքին մէջ իր այնչափութիւնները կը կատարէ։

